

ТАҚСИМОТ ЖАРАЁНЛАРИ САМАРАДОРЛИГИГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ЎРТАСИДАГИ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИК

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10542136>

Хажиев Бахтиёр Душабоевич

Тошкент давлат иқтисодиёт университети доценти,
иқтисодиёт фанлари номзоди
e-mail: b.khajiye@tsue.uz

Аннотация: Ушбу мақолада мамлакатимиз иқтисодиётида тақсимот жараёнларини ҳар томонлама баҳолаш ва ретроспектив таҳлилини амалга ошириш жараёнлари самарадорлигига таъсир қилувчи омиллар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик таҳлил қилинган.

Калит сўзи: ялпи ички маҳсулот, иқтисодиёт, товар, хизматлар, солиқ, “Ўзбекистон-2030 стратегияси”, асосий капитал, инвестиция.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь факторов, влияющих на эффективность процессов комплексной оценки и ретроспективного анализа распределительных процессов в экономике нашей страны.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт, экономика, товары, услуги, налог, «Стратегия Узбекистана-2030», основной капитал, инвестиции.

INTERRELATIONSHIP BETWEEN FACTORS AFFECTING THE EFFICIENCY OF DISTRIBUTION PROCESSES

Abstract This article analyzes the interrelationship between the factors affecting the effectiveness of the processes of comprehensive assessment and retrospective analysis of distribution processes in the economy of our country.

Keywords: gross domestic product, economy, goods, services, tax, "Uzbekistan-2030 strategy", fixed capital, investment

КИРИШ

Ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий кудрати, унинг жаҳон ҳамжамиятига кириб бориш имконияти ҳамда халқаро миқёсдаги ўрнини белгилаб беришда энг аввало, ўша мамлакатда тақсимот муносабатларининг давлат томонидан

тартибга солиниш даражаси муҳим роль ўйнайди. Чунки, айнан тақсимот жараёнларининг адолатлилиги ва самарали ташкил қилиниши мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашга хизмат қилади. Шу сабабли ҳар бир мамлакат ўзида яратилган товар ва хизматлар ҳамда даромадларни имкон қадар адолатли ва самарали тақсимлашга ҳаракат қилади. Бу эса, ўз навбатида, давлатнинг тақсимот жараёнларини тартибга солиш усулларини такомиллаштириш ҳамда шу асосда мамлакат иқтисодий сиёсатини ишлаб чиқишни объектив заруриятга айлантиради. Шунинг учун ҳам жаҳон мамлакатларида ушбу муаммо ҳамон долзарблигича қолмоқда.

Тадқиқот усуллари

Бу борада жаҳонда жуда кўп ишлар амалга оширилган. Масалан, мамлакатда ишлаб чиқариш омилларини гуруҳлаш ва улар ўртасида бирламчи тақсимотни амалга ошириш усуллари такомиллаштириш, яратилган товар ва хизматлар таркибида жамғарма унсурларини уларнинг самарадорлигига қараб оптималлаштириш, иқтисодий ўсиш омилларини корреляцион ва регрессион моделлаштириш орқали ижтимоий-иқтисодий тараққиётни таъминлаш ва ҳоказолар. Лекин, уларнинг деярли барчасида муаммога бир томонлама, яъни, микро, алоҳида ҳудуд ёки тармоқ даражасида қаралиб, унинг яратилиш ва ҳаракат жараёнлари яхлит ҳолда тадқиқ қилинмаган, тақсимот унсурларининг таркибий қисмларини аниқлаш масалалари етарлича ёритилмаган.

Таҳлил ва натижалар

Республикамизда иқтисодиётни янада ривожлантириш бўйича қабул қилинган “Ўзбекистон-2030 стратегияси” ва унинг 2-устувор йўналиши сифатида “Барқарор иқтисодий ўсиш орқали аҳоли фаровонлигини таъминлаш” ҳамда 45-мақсадининг “2030 йилга қадар иқтисодиёт ҳажмини 2 баробар ошириш ва «даромади ўртачадан юқори бўлган давлатлар» қаторига кириш”- деб белгилаб қўйилиши ҳозирги кунда даромадларни қайта тақсимлаш жараёнларини тартибга солиш масалаларининг нақадар долзарб аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади.

Жаҳонда геосиёсий вазиятнинг кескинлашуви фонидан янгидан-янги тармоқ ва соҳаларнинг вужудга келиши мамлакатда яратилаётган ЯИМни бирламчи тақсимлаш ва унинг натижасида ҳосил бўлган даромадларни қайта тақсимлаш жараёнларини давлат томонидан тартибга солиш усулларини такомиллаштиришни объектив заруриятга айлантирди.

Ўзбекистон иқтисодиётида тақсимот жараёнларини ҳар томонлама баҳолаш ва ретроспектив таҳлилининг амалга ошириш мақсадида 2000-2022 йиллар кесимида ЯИМ ўсиши, асосий капиталга киритилган инвестициялар ўсиши (*AKI*), солиқ юки (*SYu*) (ўтган йилга нисбатан ўсиши), бюджет ҳолати (*BH*)

(дефицит/профицит), аҳоли жон бошига умумий даромадларнинг (AD) ўсиши (ўтган йилга нисбатан ўсиши) маълумотлари жамланди ва улар ўртасидаги боғлиқлик таҳлил қилинди. (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистонда ЯИМ, асосий капиталга киритилган инвестициялар, солиқ юки, бюджет ҳолати ва аҳоли ўртача даромадининг ўзгариш тенденциялари, % да¹

Йиллар	ЯИМ	Асосий капиталга киритилган инвестициялар	Солиқ юки (ўтган йилга нисбатан ўсиш)	Бюджет ҳолати (дефицит/профицит)	Аҳолининг ўртача даромади (ўтган йилга нисбатан ўсиш)
2000	103,8	101,0	39,5	-1,0	155,8
2001	104,2	104,0	38,7	-1,0	149,8
2002	104,0	103,6	34,1	-0,8	142,4
2003	104,2	104,8	26,4	-0,4	123,4
2004	107,4	107,3	23,7	-0,4	117,3
2005	107,0	105,7	22,6	0,1	124,8
2006	107,5	109,3	22,1	0,5	131,5
2007	109,5	125,8	22,4	1,1	128,4
2008	109,0	134,1	23,1	1,5	133,5
2009	108,1	124,8	21,7	0,2	132,5
2010	107,1	104,2	22,0	0,3	129,2
2011	107,5	102,6	22,1	0,4	133,6
2012	107,1	110,6	19,4	0,4	119,6
2013	107,3	111,3	21,7	0,3	119,2
2014	106,9	109,8	21,3	0,2	114,0
2015	107,2	109,4	20,5	0,1	113,7
2016	105,9	104,1	20,2	0,1	114,9
2017	104,4	119,4	20,0	1	117,7
2018	105,4	129,9	16,2	0,1	124,8
2019	105,7	138,1	18,3	-1,5	119,3
2020	101,7	95,6	18,6	-4,5	111,3
2021	107,4	102,1	18,7	-5,6	122,7
2022	105,7	100,2	17,9	-4,0	119,8

Кейинги 20 йил ичида аҳоли жон бошига умумий даромадларнинг ўсиши ностационар ўзгаришларга эга бўлиб, 2020 йилда энг кам ўсиш кузатилган, яъни, 13,5 фоизлик ўсиш йигирма йиллик ўртача ўсишдан энг қуйи ҳолда қайд этилган.

Бюджет ҳолати ҳам сўнгги йилларда дефицит билан яқунланиб, бу жараённинг узоқ давом этиши аҳолининг келажакдаги даромадига тескари таъсир қилган. (2-жадвал)

¹ [хтп://стат.уз/пресс-служба/новости-гкс/1451-макроиктисодий-ко-рсаткичлари-таҳлили](http://stat.uz/пресс-служба/новости-гкс/1451-макроиктисодий-ко-рсаткичлари-таҳлили)

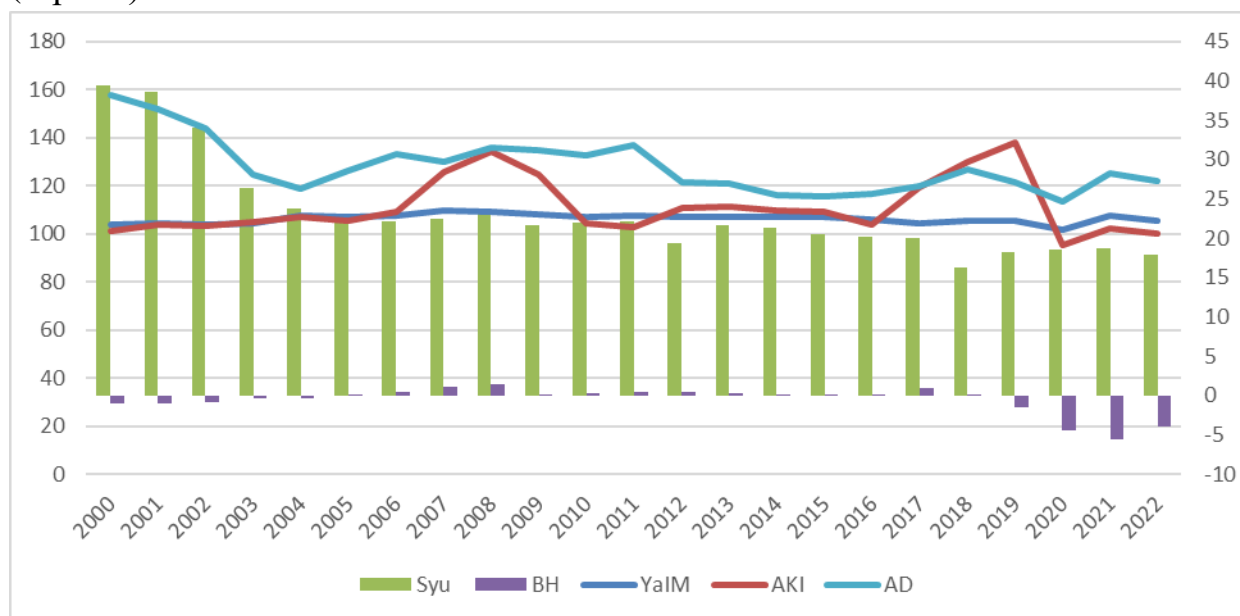
2-жадвал.

Кўрсаткичларнинг тасвирий статистикаси

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
YaIM	23	106.2609	1.868334	101.7	109.5
AKI	23	111.2043	11.66356	95.6	138.1
Syu	23	23.09565	6.147614	16.2	39.5
BH	23	-.5608696	1.795383	-5.6	1.5
AD	23	128.1609	11.54984	113.5	157.9

Солиқ юки (*SYu*) нинг 2000-2022 йиллардаги динамикаси пасайиш тенденциясига эгаллиги кузатилган. Давлат томонидан аҳоли ва корхоналарнинг доимий қўллаб қувватланиши солиқ юкининг камайганлиги билан изоҳланади.

(1-расм)

1-расм. Кўрсаткичларнинг 2000-2022 йиллардаги динамик ўзгариши

2000-2022 йиллар кесимидаги динамик ўзгаришларни кузатиш натижасида аҳоли жон бошига умумий даромадларнинг ўсиши, асосий капиталга инвестициялар ҳамда ялпи ички маҳсулот ўсиши ўртасида узоқ муддатли боғланиш борлигини аниқлаш мумкин.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, тақсимот жараёнлари самарадорлигига таъсир этувчи омилларнинг ўзаро боғлиқлиги бевосита ва билвосита самарадорликга таъсир этиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // <https://review.uz/oz/post/poslanie-prezidenta-uzbekistana-shavkata-mirziyoyeva-oliy-majlisu>
2. Abdullaev Suyun Artikovich, Mambetjanov Kahramon Kurbandurdievich Theoretical basis of methods of measurement and functioning of the shadow economy // International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 04, 2020 ISSN: 1475-7192 DOI: [10.37200/IJPR/V24 I2/PR200435](https://doi.org/10.37200/IJPR/V24 I2/PR200435) Pages: 1360-1370
3. Mambetjanov Kahramon Kurbandurdievich Analysis of the current state of GDP and ways to ensure its sustainable growth // Journal of Management Value & Ethics. Jan-March. 2018 Vol. 8 No.1. 4-10-p.
4. Akbarova, B. (2022). EVALUATION AND FORECASTING OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES BASED ON THE MULTIFACTORIAL COBB-DOUGLAS PRODUCTION FUNCTION. *Архив научных исследований*, 2(1).
5. Akbarova B. The role of small business and private entrepreneurship in the process of modernization and diversification of the economy //Архив научных исследований. – 2019.
6. Qurbandurdievich, M. Q., & Artikovich, A. S. (2021). Ways to improve the methods of calculating territorial indicators of the national accounting system. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government* Vol, 27(6).